

ПІДСТАВИ ЛЕГІТИМАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ: РАЦІОНАЛІЗМ І ІРРАЦІОНАЛЬНІСТЬ

Наявність соціальної влади — невід’ємна властивість суспільства. Соціальна влада виникла з появою перших примітивних форм організації соціуму і функціонувала відповідно до загальних законів влади. Як і будь-яка влада, первісна влада повинна була: по-перше, отримати схвалення, або, принаймні, визнання з боку підвладних суб’єктів (тобто вона повинна бути певним чином обґрунтованою і соціально визнаною); по-друге, влада повинна отримати відповідну соціальну регламентацію, яка здійснюється, перш за все, в нормативних формах (звичаї, традиції, релігійні норми, а пізніше і норми права).

Мотиви підпорядкування владі різні на різних етапах існування суспільства. Ретроспективний аналіз дає можливість виділити три основних еволюційних рівня, які проходить у своєму розвитку інститут соціального визнання влади:

- 1) протосоціальний, що характеризується прикордонним, перехідним станом людини від стадної організації до соціальної. Цьому історичному етапу (рівню) відповідає інстинктивно-біологічне визнання влади;
- 2) соціально-архаїчний рівень характеризується додержавними формами організації соціуму. Тут визнання соціальної влади здійснюється на підставі традиції, міфів, харизми і т. д.;
- 3) політичний рівень, що характеризується державною організацією суспільства. Причому, тільки цьому рівню властивий

інститут легітимації, який розуміється в сучасному термінологічному значенні.

На позначених рівнях політичного (державного) розвитку суспільства процес легітимації влади здійснюється відповідно до різних критеріїв. Але в якості основного критерію слід виділити відповідність раціонального або ірраціонального початку.

Ірраціональність, як підстава легітимності влади має на увазі невідповідність розуму (*ratio*), тобто щось таке, що не піддається інтерпретації в термінах розуму. У тому випадку, коли визнання влади здійснюється на ірраціональних засадах, суб’єкт легітимації не керується мотивами розумності, і як правило, не усвідомлює зовсім або усвідомлює в мінімальному обсязі сенс необхідності тієї чи іншої влади. Але при цьому влада визнається без глибоких осмислених обґрунтувань в силу того, що «так було завжди», або ж влада приймається взагалі на якомусь підсвідомому, біологічному рівні (інтуїтивно, інстинктивно). Критерієм ірраціональності відповідають такі підстави легітимації державної влади як інтуїтивізм, традиція, міфологія, релігія, харизма і т. д.

До ірраціональної легітимації відноситься так звана харизматична легітимація (за М. Вебером). Легітимізована на підставі харизми влада, ґрунтується на вірі в керівника, вождя, якому приписуються великі, іноді видатні особистісні якості: в ряді випадків можливий елемент обожнювання (наприклад, коли мова йде про релігійного пророка), найчастіше така віра виникає в результаті прояву виняткових талантів потенційного носія легітимної влади. Харизматичний тип легітимної влади будується, зазвичай, на сліпому підпорядкуванні, заснованому на інстинкті самозбереження.

Раціональність як підстава політичної влади, має на увазі відповідність певним розумним засадам. Ця легітимація піддається інтерпретації в термінах розуму. Гносеологічна визначеність раціонального існує тільки як протилежність ірраціонального, нез’ясовного розумно або зрозуміло-

го посиленнями на звичай, традицію, авторитет. Критеріям раціональності відповідають такі підстави як відповідність державної влади уявленням добра і зла, здатність привести до «загального блага», ступінь вираження спільних інтересів і т. д.

До раціонального типу легітимації відносяться — ідеологічна, політична, економічна аргументації влади (доводи про безпеку, оптимальність, безальтернативність, ефективність функціонування).

До раціональної легітимації слід віднести юридичну аргументацію. Але юридичні аргументи не завжди надають владі легітимний характер в очах суспільства або його політично активної частини. Як і в інших типах легітимації, в правовій легітимації, не дивлячись на формальну раціональність, також існує помітний ірраціональний момент. Закон може легалізувати владу особи, яку суспільство не приймає, але змушене коритися; урядовий акт може узаконити політичні санкції, правові чи економічні заходи, які країна не схвалює, але змушена терпіти. Легітимність має свої ступені і ніколи не доходить до одностайності громадян в схваленні режиму. У світі немає жодної країни, де всі громадяни сприймають існуючий в ній режим як абсолютно легітимний. У будь-якому суспільстві є опоненти режиму, маргінальні субкультури, аполітичні верстви і більшість громадян, в тій чи іншій мірі переконаних у легітимності влади.

При цьому слід особливо визначити, що легітимність і легальність влади найчастіше супроводжують один одного в періоди стабільного функціонування суспільства, коли плідно працюють інститути держави і громадянського суспільства, політика здійснюється з урахуванням громадської думки, інтереси груп узгоджуються шляхом досягнення компромісів. У періоди глибоких суспільних перетворень, які зачіпають інтереси широких соціальних верств, легітимність і легальність не завжди поєднуються між собою. Легітимність як певна ступінь сумісності влади і громадян, як міра довіри до неї — величина змінна. Вона багато в чому залежить від наявності або відсутності у влади реального авторитету. Будь-які зміни авторитету ведуть до зменшення або збільшення легітимності. Проблема легітимності — це в значній мірі проблема участі суспільства в управлінні державою. Нездатність системи забезпечити таку участь підриває її легітимність. Крайньою точкою падіння легітимності влади є революція, державні перевороти, відкриті форми невдоволення режимом.

Батан Юрій Дмитрович
 НУ «Одеська юридична академія»,
 аспірант, фахівець 1 категорії
 науково-дослідної частини

ДО ПИТАННЯ ПРО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМ ЯК ПРЕВЕНТИВНИЙ МЕХАНІЗМ ПРАВА

*Завдання права — не зробити
 Царство Боже на землі,
 але не перетворити життя
 людей у Пекло.*

В. Соловйов

Передусім превентивне значення права, висловлене в епіграфі до цієї доповіді, має відгук і стосовно конституціоналізму. Угорський конституціоналіст А. Шайо зазначає: «З конституціоналізмом у нас приблизно такі ж стосунки, як у св. Августина з Богом: «Не можу дати Йому визначення, але знаю, що таке безбожництво». Ми не можемо дати точного визначення конституційному порядку, але вловлюємо порушення конституції. Фредерік Шауер порівнює тлумачення тексту конституції з чистою канвою». Можна точно визначити, коли тлумачення вийшло за межі канви, хоча про те, що слід на ній вишити, канва нам нічого не каже (Ф. Шауер).

Також А. Шайо наголошує: «Конституціоналізм — це відображення досвіду безуспішного або деспотичного правління, а не набір рецептів. Він не здатний наповнити конкретними приписами конституцію і складену навколо неї державну практику, зате здатний викликати ненависть». Превенцію повторення цього досвіду як вираз цієї ненависті й закріплюють конституції. «Конституції, які служать конституціоналізму... не передбачають, яким має бути суспільство майбутнього. Вони кажуть про пов'язані з попереднім ладом і наявні у ньому страхи, про те, як на основі знання цих страхів слід було б користуватися владою». Іншими словами, такі конституції та конституціоналізм у цілому є в такому випадку запобіжником (превентивним механізмом) втілення таких страхів.

Окремо слід підкреслити превентивне походження основних складових сутності конституціоналізму:

1. *Права і свободи людини.* Саме необхідність запобігання їх порушенням зумовила боротьбу